

## AN'ANAVIY XONANDALAR VA BAXSHI XONANDALAR BILAN BOSHLANG'ICH OVOZNI TO'G'RI YO'LGA QO'YISH DARSLARIDAGI MUAMMOLARNI BARTARAF QILISH USULLARI

Nurmuxamedov Beknazar Bahodir o'g'li

Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa san'ati instituti "Maqom xonandaligi"

kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15070336>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada baxshi va an'anaviy xonandalar uchun boshlang'ich vokal darslarida uchraydigan muammolar hamda ularni bartaraf etish usullari ilmiy-uslubiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Ovozni to'g'ri shakllantirish, nafas nazorati, artikulyatsiya, diktsiya va so'z-kuy uyg'unligini saqlash masalalari maqolaning asosiy tadqiqot yo'nalishi hisoblanadi.

Maqolada ovoz siqilishi, yuqori notalarga erkin chiqish, nafasni noto'g'ri taqsimlash, sahna ishonchining yetishmovchiligi va pedagogik yondashuvlar kabi muammolar o'rganilib, ularni hal qilish uchun diafragmatik nafas olish texnikalari, rezonator mashqlari, diktsiyani shakllantirish, aralash ovoz (Mix voice) mashqlari va sahna psixologiyasi bilan ishlash usullari taklif etiladi.

Mazkur maqola musiqa ta'limi, an'anaviy xonandalik san'ati va vokal pedagogikasi bilan shug'ullanayotgan pedagoglar, tadqiqotchilar hamda ijrochilar uchun nazariy va amaliy jihatdan foydalanish mumkin bo'lgan muhim uslubiy manba sifatida xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** Ovozni to'g'ri yo'lga qo'yish, an'anaviy xonanda, baxshi xonanda, vokal texnikasi, nafas nazorati, artikulyatsiya, diktsiya, rezonator mashqlari, diafragmatik nafas olish, ovoz diapazoni, aralash ovoz (Mix voice), yuqori notalar, musiqa va she'riy uyg'unlik, vokal pedagogikasi, sahna ishonchi, sahna psixologiyasi, badiiy ifoda, musiqa ta'limi, maqom san'ati, baxshichilik, doston ijrochiligi, ovoz madaniyati.

## МЕТОДЫ УСТРАНЕНИЯ ПРОБЛЕМ НА НАЧАЛЬНЫХ УРОКАХ КОРРЕКЦИИ ГОЛОСА С ТРАДИЦИОННЫМИ ПЕВЦАМИ И ПЕВЦАМИ БАХСИ

**Аннотация.** В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие на начальных занятиях по вокалу для традиционных исполнителей и бахши, а также предлагаются методические подходы к их устранению. Основное внимание уделяется правильной постановке голоса, контролю дыхания, артикуляции, дикции и сохранению гармонии между текстом и мелодией.

В статье анализируются такие проблемы, как напряжение голоса, сложности с исполнением высоких нот, неправильное распределение дыхания, недостаток уверенности на сцене и педагогические методы обучения.

Для их решения предложены техники диафрагмального дыхания, упражнения на резонанс, тренировка дикции, развитие смешанного голоса (Mix voice) и психологическая подготовка к сценическому выступлению.

Данное исследование является ценным теоретическим и практическим ресурсом для педагогов, исследователей и исполнителей, работающих в сфере музыкального образования, традиционного вокального искусства и вокальной педагогики.

**Ключевые слова:** Постановка голоса, традиционный певец, певец-бахши, вокальная техника, контроль дыхания, артикуляция, дикция, резонаторные упражнения, диафрагмальное дыхание, вокальный диапазон, смешанный голос, высокие ноты, музыкально-поэтическая гармония, вокальная педагогика, сценическая уверенность, сценическая психология, художественное выражение, музыкальное образование, искусство макома, бахши, исполнение достана, вокальная культура.

## METHODS FOR ELIMINATING PROBLEMS IN BEGINNER VOICE CORRECTION LESSONS WITH TRADITIONAL SINGERS AND BAKSHISH SINGERS

**Abstract.** This article examines the problems encountered in initial vocal lessons for traditional singers and baxshi performers and explores methodological approaches to overcoming these challenges. The primary focus is on correct vocal formation, breath control, articulation, diction, and maintaining harmony between lyrics and melody.

The study analyzes issues such as vocal strain, difficulty reaching high notes, improper breath distribution, lack of stage confidence, and pedagogical approaches. To address these problems, the article proposes diaphragmatic breathing techniques, resonance exercises, diction training, mixed voice (Mix voice) exercises, and psychological preparation for stage performance. This research serves as a valuable theoretical and practical resource for educators, researchers, and performers engaged in music education, traditional singing, and vocal pedagogy.

**Keywords:** Voice correction, traditional singer, Bakhshi singer, vocal technique, breath control, articulation, diction, resonator exercises, diaphragmatic breathing, vocal range, mixed voice, high notes, musical and poetic harmony, vocal pedagogy, stage confidence, stage psychology, artistic expression, music education, maqom art, Bakhshi, dostan performance, voice culture.

---

### KIRISH

O'zbekistonning milliy musiqiy merosi an'anaviy xonandalik va baxshichilik san'ati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu ijro uslublari asrlar davomida shakllanib, takomillashib kelgan.

Maqom, katta ashula, lapar va baxshichilik san'ati xalqning tarixiy madaniyati, urf-odatlar va badiiy didini o'zida aks ettiradi. Ushbu yo'nalishlar o'ziga xos vokal texnikasi, talaffuz madaniyati, ovoz diapazonidan unumli foydalanish va nafas nazoratini talab qiladi.

An'anaviy xonandalar va baxshilar uchun vokal ijrochiligi o'ziga xos texnik va badiiy talablarni qo'yadi. Xususan, an'anaviy xonandalar maqom va katta ashula ijro etishda aniq artikulyatsiya, so'z va kuy uyg'unligini saqlash, tembr va rezonansni to'g'ri boshqarish kabi qoidalarga rioya qilishlari kerak. Baxshi xonandalar esa uzoq davom etuvchi doston ijrochiligida ovoz chidamliligini oshirish, nafasni to'g'ri taqsimlash va tabiiy jarangdor ovozni saqlash muhim sanaladi.

Ammo boshlang'ich bosqichda bo'lgan talabalar ovozni to'g'ri shakllantirish, nafas nazorati, diktsiya va talaffuz aniq-ravshanligi, musiqa frazalariga mos urg'ularni qo'yish borasida qator qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu muammolarni erta bosqichda bartaraf etish talabalarning vokal imkoniyatlarini kengaytirish, ijro texnikasini yaxshilash va sahnaviy mahoratini oshirishga yordam beradi.

Mazkur maqolada boshlang'ich vokal ta'limida an'anaviy xonanda va baxshi talabalar duch keladigan muammolar, ularni bartaraf etish yo'llari, samarali vokal mashqlari va pedagogik yondashuvlar ilmiy-uslubiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Ushbu tavsiyalar musiqa ta'limi va ijrochilik san'ati bilan shug'ullanuvchi pedagoglar va tadqiqotchilar uchun amaliy-uslubiy manba bo'lib xizmat qiladi.

## **BOSHLANG'ICH VOKAL DARSLARIDA UCHRAYDIGAN ASOSIY MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH**

### **1. Noto'g'ri nafas olish va nazorat qila olmaslik.**

Baxshi va an'anaviy xonandalikda uzoq frazalarni bitta nafasda kuylash talab etiladi. Biroq boshlang'ich talabalar diafragmatik nafas olishni bilmasligi sababli ovoz barqaror chiqmaydi yoki tez charchaydi. Nafasni to'g'ri taqsimlay olmaslik vokal sifatining pasayishiga olib keladi [3].

#### **Bartaraf etish usuli:**

- diafragmatik nafas olish mashqlari – “g'oz nafas olish” texnikasi orqali diafragmani mustahkamlash;
- nafasni nazorat qilish – sekin va chuqur nafas olib, asta-sekin chiqarish orqali ovozni barqarorlashtirish;
- nafas davomiyligini oshirish – bitta nafasda to'g'ri, barqaror va uzoq kuylashga yo'naltirilgan mashqlarni bajarish [8];
- baxshi ijrochiligida nafasni uzoq saqlash – baxshi xonandalar uzoq dostonlarni kuylashda diafragmani samarali ishlatishlari kerak [1].



## 2. Ovozning siqilishi va tabiiy jarangdor chiqmasligi.

Ba'zi talabalar ovoz chiqarishda bo'g'ilib yoki siqilib kuylashadi, bu esa vokalning tabiiyligini yo'qotishga sabab bo'ladi. Baxshi xonandalikda ovozning baland va kuchli chiqishi muhim, lekin noto'g'ri yondashuv ovoz apparatiga zarar yetkazishi mumkin [4].

### Bartaraf etish usuli:

- rezonator mashqlari – “Mmm” va “Ng” tovushlari yordamida bosh rezonatorlarni faollashtirish;
- ovozni bosimsiz chiqarish – “Ha-ha-ha” mashqi bilan ovozni tabiiy chiqarishga o'rgatish;
- ovoz bo'g'ilishini oldini olish – ovoz paychalarini haddan tashqari taranglashtirmaslik uchun maxsus yengil kuylash texnikalarini qo'llash [2, 7].

## 3. Artikulyatsiya va diktsiyaning sustligi.

An'anaviy xonandalik va baxshichilikda so'zlarning tushunarli va ifodali aytilishi muhim. Ba'zi talabalar talaffuz va urg'ularni to'g'ri qo'llay olmaydi, bu esa kuyning badiiy ta'sirchanligini pasaytiradi [5].

### Bartaraf etish usuli:

- tezkor she'r va maqol mashqlari – “Sariq saryog', qora qatiq” kabi so'zlar bilan tezkor talaffuz mashqlari;
- tovushlarni kuchaytirib talaffuz qilish – “Ba-Be-Bi-Bo-Bu” kabi tovush kombinatsiyalari bilan artikulyatsiyani mustahkamlash;
- lab va til mashqlari – lab va til mushaklarini rivojlantirish uchun maxsus mashqlar bajarish;
- baxshi va maqom xonandalari uchun diktsiya usullari – baxshilar hikoya shaklida kuylashda, maqom xonandalari esa aniq talaffuz orqali matn ma'nosini yetkazishlari kerak [10].

## 4. So'z va kuy uyg'unligini saqlay olmaslik.

An'anaviy ijro va baxshichilikda so'z va kuy bir-biriga mos kelishi kerak. Talabalar ba'zan she'riy matn va kuy uyg'unligini yo'qotib, urg'ularni noto'g'ri joyga tushiradi, natijada ijro tushunarsiz bo'lib qoladi [9].

### Bartaraf etish usuli:

- she'rni gap shaklida talaffuz qilish – musiqa ohangsiz she'r o'qib, to'g'ri urg'ularni aniqlash;
- kuyni ohang bilan mashq qilish – so'zlarni musiqiy frazalarga mos tushirish;
- musiqiy va she'riy urg'ularni uyg'unlashtirish – ijro davomida talaffuz va kuy uyg'unligini nazorat qilish [6].

## 5. Sahna ishonchi va ijro jarayonidagi psixologik muammolar.

Boshlang'ich xonandalar va baxshilar sahna oldida qo'rquv his qilishlari, auditoriya oldida ijro etishda ishonchsizlik sezishlari mumkin. Bu esa ovozi siqilishiga, nafasning yetishmovchiligiga va qo'rquv natijasida artikulyatsiya buzilishiga olib keladi.

#### **Bartaraf etish usuli:**

- sahna oldidagi mashqlar – xonandalar kichik auditoriyalar oldida ijro qilish orqali bosqichma-bosqich ishonch hosil qilishi kerak;
- ovozni erkin chiqarish bo'yicha texnikalar – “Zikr usuli” yoki “Naqshbandiy usuli” singari mashqlar yordamida vokal relaksatsiyasini shakllantirish;
- tanani bo'shashtirish texnikalari – sahnaga chiqishdan oldin maxsus yengil nafas mashqlari yordamida psixologik bosimni kamaytirish.

#### **6. Ovoz diapazonini kengaytirish va yuqori notalarga erkin chiqish muammolari.**

Ba'zi talabalar o'z ovoz diapazonini noto'g'ri belgilashadi yoki yuqori notalarga chiqishda ovoz siqilib qoladi. Bu holat baxshi ijrochiligida, ayniqsa, ohangdor doston ijro etishda katta muammo tug'dirishi mumkin.

#### **Bartaraf etish usuli:**

- aralash ovoz (Mix voice) mashqlari – baland notalarga bosimsiz chiqish uchun o'rta va yuqori registrlarni bog'lash mashqlari;
- pastdan yuqoriga chiqib mashq qilish – do-mi-sol kabi harakatlanish orqali past diapazondan yuqoriga silliq o'tish texnikasi;
- falsetto va bosh rezonatori bilan ishlash – xonandalarga bosh rezonator va tabiiy vibrato orqali yuqori notalarni erkin chiqarishga yordam berish.

### **BAXSHI VA AN'ANAVIY XONANDALAR BILAN ISHLASHNING PEDAGOGIK YONDASHUVLARI**

Boshlang'ich vokal ta'limida baxshi va an'anaviy xonandalar uchun yondashuvlar farqli bo'lishi kerak.

#### **Baxshilar uchun vokal pedagogikasi:**

- doston davomida nafasni to'g'ri taqsimlash – uzoq kuylash jarayonida vokal charchashining oldini olish;
- ovoz kuchini barqaror saqlash – jonli ijroda ovoz kuchi bir xil bo'lishi uchun ovoz balandligini nazorat qilish;
- doston matnini jonli ifodalash – baxshilar ijrosi hikoya shaklida bo'lgani uchun so'z va kuyni birgalikda mos tushirish.

#### **An'anaviy xonandalar uchun vokal pedagogikasi:**

- maqom ijrochiligi va texnikasi – an'anaviy ijro uslubining xususiyatlarini o'rgatish;
- ohang va she'riy ritm uyg'unligi – maqom kuylashda matnni musiqaga mos tushirish;

- vibrato va rezonatorlardan foydalanish – an'anaviy xonandalikda ovozning tabiiy jarangdorligini oshirish.

### **OVOZ TEXNIKASINI TAKOMILLASHTIRISH UCHUN AMALIY MASHQLAR TIZIMI**

Boshlang'ich xonandalar uchun maxsus mashqlar tizimi vokal mahoratini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Quyidagi amaliy mashqlar ovozi kuchsiz, nafasni nazorat qila olmaydigan yoki artikulyatsiyasi sust bo'lgan xonandalar uchun samarali hisoblanadi:

Diafragmani mustahkamlash mashqlari – nafas chiqishini uzoq davom ettirish uchun diafragmatik nafas olish mashqlari.

- rezonator mashqlari – ovozning tabiiy chiqishi uchun bosh rezonatorni faollashtirish;
- aralash ovoz (Mix voice) texnikasi – past va yuqori notalar o'rtasida silliq o'tish uchun mashqlar;
- diktsiya va artikulyatsiya mashqlari – tezkor talaffuz va harflarni aniq chiqarish uchun mashqlar;
- nafas davomiyligini oshirish – nafasni uzoq saqlash va uzoq frazalarni bosimsiz kuylash texnikasi.

### **XULOSA**

An'anaviy xonandalar va baxshi xonandalar uchun boshlang'ich ovoz qo'yish jarayoni ijrochilik sifatini shakllantiruvchi asosiy bosqich hisoblanadi. Vokal san'atini rivojlantirish uchun mustahkam nafas nazorati, ovoz diapazonini kengaytirish, rezonatorlardan unumli foydalanish, artikulyatsiyani shakllantirish va so'z-kuy uyg'unligini saqlash muhimdir.

Ushbu maqolada:

- nafasni nazorat qilish va barqaror nafas olish texnikasi;
- baxshi va an'anaviy xonandalar uchun pedagogik yondashuvlar;
- sahna ishonchini oshirish va psixologik tayyorgarlik;
- ovoz texnikasi va amaliy mashqlar tizimi yoritildi.

Tahlil qilingan yondashuvlar xonanda talabalarining ovoz imkoniyatlarini oshirish, ijrochilik mahoratini takomillashtirish va sahna madaniyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

### **REFERENCES**

1. Nurmuxamedov Beknazar Bahodir o'g'li. "Baxshilar ovozini sozlash usuli" – Toshkent: NEW RENAISSANCE" xalqaro ilmiy jurnali, 2025, Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14571120>.
2. Sodiqova, M. "O'zbek an'anaviy ijrochiligida xonanda mahorati va ovoz texnikasi" – Toshkent: San'at, 2010.



3. To‘xtasinov, H. “Musika pedagogikasida ovoz registrarlari bilan ishlash usullari” – Toshkent: O‘zDJTI nashriyoti, 2015.
4. Karimova, N. “Sharq xonandalik san’ati: nazariya va amaliyot” – Buxoro: Ma’naviyat, 2017.
5. Rasulov, O. “Yakkaxon qo‘shiqchilik” – Toshkent: San’at, 2012.
6. “O‘zbek an’anaviy xonandalik san’ati amaliyotida ovoz turlari va uning o‘ziga xos xususiyatlari” – Ilmiy maqolalar to‘plami, 2018.
7. “Maqom yakka xonandaligi” – Toshkent: O‘zbekiston san’at instituti nashriyoti, 2016.
8. Yo‘lchiyeva, M. “Munajatxon Yo‘lchiyeva” – Toshkent: San’at, 2015.
9. “Bastakorlik ijodi” – Toshkent: Fan, 2019.
10. “O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti xabarlari” – Ilmiy maqolalar to‘plami, 2021.